

КАРНАВАЛЬНІСТЬ ЯК ВИЯВ ТЕАТРАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ: ЛІНГВОПОЕТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Раренко Н. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджено лінгвальні засоби створення ефекту карнавальності як одного з виявів театралізації постмодерністської художньої прози з позицій лінгвопоетологічного підходу. Особливу увагу приділено реалізації карнавальності на різних рівнях текстобудови в англомовних романах письменників-постмодерністів Дж. Вінтерсон, Дж. Фаулза і А. Картер.

Ключові слова: карнавальність, театралізація, постмодернізм, лінгвопоетика, лінгвальні засоби.

Раренко Н. В. Карнавальность как проявление театрализации англоязычной постмодернистской художественной прозы: лингвопоэтологический аспект. В статье рассматриваются лингвальные средства создания эффекта карнавальности как одного из проявлений театрализации постмодернистской художественной прозы с позиций лингвопоэтики. Особое внимание уделено реализации карнавальности на различных уровнях текстовой организации в англоязычных романах писателей-постмодернистов Дж. Уинтерсон, Дж. Фаулза и А. Картер.

Ключевые слова: карнавальность, театрализация, постмодернизм, лингвопоэтика, лингвальные средства.

Rarenko N. V. Carnavalesque as a manifestation of theatricality in English postmodernist literary text: a linguopoetic perspective. This article explores linguistic means of creating the effect of carnivalesque as a manifestation of theatricality of postmodernist prose through the prism of linguopoetics. Despite the general interest of literary scholars towards the phenomenon of carnivalesque, its linguistic representation in postmodernist literature remains understudied. Alongside literary studies, various approaches to defining the effect of carnivalesque are considered by text linguistics. In the context of postmodernism this effect stems from the fundamental interrelatedness of literary and theatrical forms of expression. Carnavalesque, along with other forms of theatricality, entails exaggerated and often playful dichotomy between realistic and unrealistic illusive modes of literary representation. From a linguopoetic perspective, the carnivalesque is construed as a multilateral property of literary text grounded in a wide range of linguistic means and manifested at various textual levels, lexical, imagistic, compositional, and narrative among them. Following this approach, special attention is given to the representation of carnivalesque in J. Winterson's, J. Fowles', and A. Carter's novels. Viewed as a salient characteristics of postmodernist fiction, the carnivalesque amplifies the effect of role-playing, illusion, and masquerade in literary text. In this sense, a linguopoetic perspective of the carnivalesque enriches the overall understanding of theatricality and elucidates further perspectives of its explication within the framework of intermediality studies.

Key words: carnivalesque, theatricality, postmodernism, linguopoetics, linguistic means.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Явище театралізації, що передбачає звернення до видовишно-театралізованих елементів та прийомів у площині художніх текстів, становить одну із провідних рис постмодерністської прози [8, 286]. Тенденцію до театралізації дійсності традиційно асоціюють з атрибутами карнавальної та маскарадної культури [2], чим підсилюють її ігровий характер, наділяють підкресленою умовністю та видовищністю. Власне феномен карнавальності перебуває у фокусі дослідження низки літературознавчих [3, 235–247; 11, 71–74; 12, 249–255; 13, 3–16] розвідок. Однак поняття карнавальності як однієї з форм театралізації художнього тексту залишається недостатньо вивченим із лінгвістичного боку і потребує глибшого тлумачення термінами лінгвістичної та лінгвопоетики.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Згідно з концепцією М. М. Бахтіна, карнавальні дійства та святкування не лише виступають невід'ємним складником народно-сміхової культури на різних етапах її розвитку, а й мають безпосередній зв'язок

із кризовими, «переломними» періодами в суспільному житті [1, 14]. Звідси закономірними є карнавалізовані елементи в постмодерністських художніх творах, оскільки постмодернізм тлумачать як літературний напрям, для якого характерним є «кризове світовідчуття» [5, 11] у світлі глобальних суспільно-політичних і культурно-філософських трансформацій другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

У межах лінгвістичної парадигми дослідники зосереджують особливу увагу на деяких аспектах вивчення карнавальності. Так, І. О. Дегтярьова, досліджуючи карнавальність як одну зі стрижневих рис постмодерністської прози, тлумачить поняття карнавалізації мови як «перенесення ознак специфічного майданно-пародійного стилю на мову художнього твору» [4, 68]. Своєю чергою, У. І. Тиха характеризує карнавальну поетику в контексті жанрового пародіювання в англомовних постмодерністських текстах і виділяє такі риси, як «численні повтори, незв'язні речення (не пов'язані в певному контексті), нероздільні опозиції, які створюють більш виразний діалогізм, ніж у будь-якому іншому

дискурсі» [9, 387]. У дослідженні Н. М. Маєвської карнавальність («карнавалізація») постає як один із мовностилістичних засобів, що реалізує авторську прагматику [7]. Н. В. Кондратенко акцентує на проблемі творення «карнавального» художнього дискурсу, де лінгвістична гра є однією з її передумов, і зазначає, що карнавалізація художнього мовлення реалізується на синтаксичному рівні художнього тексту як полікодовість та поліфонія [6, 62–80]. Тож різноманітність форм і виявів карнавальності засвідчує актуальність обраної проблеми та зумовлює необхідність проаналізувати її у лінгвопоетологічному ракурсі на матеріалі художніх текстів.

Мета статті полягає у з'ясуванні лінгвальних засобів текстового втілення карнавальності як вияву театралізації в англійській постмодерністській художній прозі. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) схарактеризувати лінгвальні параметри карнавальності як однієї з форм театралізації художнього тексту; 2) виявити особливості лінгвальної реалізації карнавальності на різних рівнях текстобудови в англійських прозових текстах письменників-постмодерністів (Дж. Вінтерсон, Дж. Фаулз, А. Картер).

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні виходимо із розуміння театралізації як категорії художнього дискурсу, де карнавальність виступає однією із категорійних форм, представлених у текстовій структурі різнорівневими лінгвальними засобами. З оперттям на лінгвопоетологічні засади текстового аналізу експлікація лінгвальних засобів вираження карнавальної складової театралізації художнього тексту передбачає їх систематизацію у словесно-образному, сюжетно-композиційному і наративному вимірах.

На словесно-образному рівні карнавальність репрезентовано асоціативно-семантичними полями, асоційованими із концептами КАРНАВАЛ, ДІЙСТВО, ВИДОВИЩІСТЬ, УДАВАНІСТЬ, СМІХ, МАСКА, елементами яких є лексеми зі спільною семантичною ознакою – «театральна-карнавальна стихія». Так, наприклад, у наведеному нижче уривку з роману А. Картер "Nights at the Circus" («Ночі у цирку») карнавальність маркують такі лексичні одиниці, як "mask", "dissimulation", "juggle", "burlesque", порівняймо: "he experienced the freedom that lies behind the mask, within dissimulation, the freedom to juggle with being, and, indeed, with the language which is vital to our being, that lies at the heart of burlesque" (1, 119). Прикметно, що лексика також актуалізує карнавальний характер художнього тексту у складі образно-стилістичних засобів, надаючи йому виразних ознак умовності. До прикладу, у романі Дж. Фаулза "The Magus" («Маг») образ обличчя персонажа ослівлюється за допомогою метафори маски: "I smiled across the table at his unrevealing face; the pupils of his eyes seemed black in their clear whites — a mask that watched me, watched me" (2, 312). Відповідно у фрагменті із зазначеного вище роману А. Картер спостерігаємо метонімічне вживання лексичної одиниці "face" за суміжністю до лексеми "mask":

Sometimes it seems that <...> the faces exist of themselves, in a disembodied somewhere, waiting for the clown who will wear them, who will bring them to life. Faces that wait in the mirrors of unknown dressing-rooms, unseen in the depths of the glass like fish in dusty pools (1, 142).

I dressed as a boy because that's what the visitors liked to see. It was part of the game, trying to decide which sex was hidden behind tight breeches and extravagant face-paste (3, 54).

Лексичні одиниці на позначення елементів чоловічого одягу "tight breeches", а також сценічного гриму "extravagant face-paste" увиразнюють метафоричний характер перевтілення головної героїні у чоловічий образ ("part of the game") і наближають його за своїм змістом до карнавально-ігрової стихії. Цей прийом також актуалізується через лексико-семантичну опозицію «справжнє/удаване», що, приміром, у наведеному нижче фрагменті з роману А. Картер "Nights at the Circus" («Ночі у цирку») вербалізовано стилістичною фігурою антитези:

Therefore, for the moment, his disguise disguises – nothing. He is no longer a journalist masquerading as a clown; willy-nilly, force of circumstance has turned him into a real clown, for all practical purposes, and, what's more, a clown with his arm in a sling – type of the 'wounded warrior' clown (1, 169).

Як бачимо з наведеного фрагмента тексту, образна репрезентація перевтілення одного з персонажів роману ґрунтується на протиставленні контрастних за значенням фразових єдностей "a journalist masquerading as a clown" і "a real clown", "wounded warrior clown", що відповідно утворюють дихотомію «справжнього» і «удаваного» вимірів художньої дійсності.

Карнавалізації може зазнавати також і цілісний художній простір постмодерністських текстів. До прикладу, в основі сюжетно-композиційної будови зазначеного вище роману Дж. Вінтерсон лежить хротоноп Венеції – осередку карнавальної культури. Серед мовностилістичних засобів, що маркують карнавально-венеційський художній простір, – наскрізна метафора Венеції як міста, що приховує істинні обличчя його мешканців ("the city of disguises", "the city of uncertainty"). Це здебільшого підсилюється синтаксичним паралелізмом: "You're a Venetian, but you wear your name as a disguise" (3, 54); "In the dark you are in disguise and this is the city of disguises" (там само, 56); "When we get through this snow, I'll take you to the city of disguises and you'll find one that suits you" (там само, 100); "This is the city of uncertainty, where routes and faces look alike and are not" (там само, 58); "I wanted to ask her more about her water city that is never the same" (там само, 99).

Карнавальність як вияв театралізації художнього тексту знаходить втілення на нарративному рівні, зокрема за рахунок використання нарративних масок. У контексті постмодерністської поезії поняття «нарративна маска» розуміють як прийом текстотворення [10, 291] – «обличчя наратора, манеру його повідування», зумовлені «конкретною ситуацією та мовленнєвою поведінкою різних оповідачів у ході взаємодії із ідеальним читачем» [там само, 287]. Так, у згаданому романі Дж. Вінтерсон уживання

мовностилістичних засобів сигналізує про зміну наративного модусу і водночас окреслює індивідуальні особливості кожного з носіїв оповідної «маски», зокрема їхнє походження, а також зовнішні та поведінкові характеристики. Зауважимо, що в досліджуваному романі прийом наративної маски вибудовується навколо двох персонажів – Віланель, уродженки Венеції, та Генрі, дезертира з французької армії. Вербальними показниками, що вказують на наявність прийому наративної маски у досліджуваному романі, слугують: 1) топонімічні лексичні одиниці у поєднанні з присвійними займенниками: “*The French people are civilised, their leader is not... We are not especially civilised, we wanted what he wanted for a long time*” (3, 104); “*As a further precaution I think you should shave off your beard. We Venetians are not hairy and you will stand out*” (там само, 111); “*The fact that I was a Frenchman didn't bother them at all*” (там само, 110); 2) повтор того самого слова, словосполучення або усієї фрази виключно однією дійовою особою. Так, наприклад, наративну «маску» Віланель характеризує повтор слова «прагматичний» та його похідних: “*We understand that in Venice, being a pragmatic people*” (там само, 72); “*I am pragmatic about love*” (там само, 59); “*I was thinking of pulling*

a knife on him right there in the middle of the Casino, but my Venetian pragmatism stepped in (там само, 63). У випадку другої наративної «маски», Генрі, повторів зазнають лексичні одиниці зі значенням «байдужий/в'ялий», підсилені синтаксичним паралелізмом: “*We're a lukewarm people for all our feast days and hard work*” (там само, 7); “*We are a lukewarm people and our longing for freedom is our longing for love*” (там само, 154); “*He was my passion and when we go to war we feel we are not a lukewarm people any more*” (там само, 108).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У кінцевому підсумку своєрідність лінгвального вираження карнавальності в досліджуваних англомовних постмодерністських художніх текстах охоплює різнопланові засоби словесно-образного, сюжетно-композиційного та наративного рівнів, що актуалізують тяжіння художнього тексту до театральності умовності та надмірної видовищності. Розгляд проблеми карнавальності як однієї з форм театралізації художнього тексту окреслює нові перспективні напрямки подальшого вивчення зв'язків між постмодерністською літературою і театральновидовищними формами сучасної культури в інтермедіальному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – М. : Худож. лит., 1990. – 543 с.
2. Гринштейн А. Л. Карнавал и маскарад в художественной литературе : [учеб. пособие для вузов культуры и искусств] / А. Л. Гринштейн. – Самара : Изд-во СГАКИ, 1999. – 120 с.
3. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії / Тамара Гундорова. – К. : Факт, 2008. – (Сер. «Висока полиця»). – 284 с.
4. Дегтярьова І. Лексико-семантичні ознаки карнавальності в постмодерністському тексті / Ірина Дегтярьова // Культура слова. – Київ, 2013. – № 78. – С. 68–73.
5. Задорожна О. Постмодернізм як культурне та літературне явище кінця ХХ – початку ХХІ століть. Теоретичні засади постмодернізму [Електронний ресурс] / Олена Задорожна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика. – 2012. – Вип. 23. – С. 10–12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_LMF_2012_23_5.
6. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 320 с.
7. Маєвська Н. Мовностилістичні засоби реалізації авторської прагматики у романі Девіда Ніколлса «One day» [Електронний ресурс] / Наталія Маєвська // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2013. – № 20. – С. 67–71. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/8226/1/18.pdf>.
8. Палій О. П. Поетика постмодерністського роману (до теоретичних аспектів) / О. П. Палій // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 39 (2). – С. 278–288.
9. Тиха У. І. Лінгвостилістична комбінаторика жанрового пародіювання в постмодерністських текстах / У. І. Тиха // Наукові записки : Серія «Філологічна». – Острого : НУОА, 2013. – Вип. 35. – С. 387–389.
10. Ткаченко І. А. Лінгвостилістичні засоби вираження наративної маски у романі М. Етвуд «Пенелопіада» [Електронний ресурс] / І. А. Ткаченко // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство). – 2015. – № 3. – С. 286–291. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2015_3_48.
11. Шавокшина Н. В. Народа сміхова культура в умовах рецепції постмодернізму: карнавальний постмодерн як прояв національного «Комплексу матері» / Н. В. Шавокшина // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Т. 80. – Вип. 67 (Серія : Філологія. Літературознавство). – С. 71–74.
12. Шалагінов Б. Карнавал і містерія: роздуми про історичні долі двох метаформ європейського мистецтва / Борис Шалагінов // Всесвіт : Журнал іноземної літератури. – Київ, 2011. – № 3–4. – С. 249–255.
13. Nichols C. Dialogizing Postmodern Carnival: David Foster Wallace's Infinite Jest / Catherine Nichols // Critique: Studies in Contemporary Fiction. – 2001. – Iss. 1. – Vol. 43. – P. 3–16.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Carter A. Nights at the Circus / Angela Carter. – London : Vintage Books, 2006. – 350 p.
15. Fowles J. The Magus / John Fowles. – London : Vintage Books, 2004. – 656 p.
16. Winterson J. The Passion / Jeanette Winterson. – Grove Press : NY, 1987. – 160 p.